

ÜÇ DEVİRDE MÜLKİYELİ SEFİRLER: MESLEKİ DONANIMIN OLUŞUMU

MÜLKİYE GRADUATED AMBASSADORS IN THREE PERIODS: THE FORMATION OF THE PROFESSIONAL QUALIFICATIONS

Ayda BEKTAŞ*

Geliş Tarihi/Received:16.05.2022

Kabul Tarihi/Accepted:27.06.2022

BEKTAŞ, Ayda, (2022), "Üç Devirde Mülkiyeli Sefirler: Mesleki Donanımın Oluşumu", Belgi Dergisi, S.24, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Yaz 2022/II, ss. 345-366.

Öz

Modernleşme sürecine girildiği Sultan III. Selim döneminden itibaren, Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetim teşkilatlanmasını oluşturan seyfiye, ilmiye ve kalemiyenin yaşadığı dönüşümler her kurum için farklı gerçekleşmiştir. Süreç içerisinde kalemiye, geçirdiği değişimlerle birlikte sivil bürokrasiye dönüşmeye ve Mülkiye olarak adlandırılmaya başlamıştır. 19. yüzyılda Osmanlı idaresinin ekonomik ve siyasi anlamda dışa dönük bir politika takip etmesiyle birlikte, Mülkiye yeni bir güç odağı olmuştur. Mülkiye bu dönemde, devletin yeni idari teşkilatlanmasında yönetici sınıf içerisinde kendine önemli bir yer edinmiştir. Bu anlamda bu çalışma, devletin yeniden inşa sürecinde önemli roller üstlenen Mülkiye sınıfına odaklanmakta ve Mekteb-i Mülkiye'den mezun olarak kariyerinin sonraki döneminde sefir olarak çalışan diplomatları incelemektedir. Bu makale kapsamında 1877 ile 1935 yılları arasında Mekteb-i Mülkiye'den mezun olarak son dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda ve erken cumhuriyet döneminde sefir olarak görev yapan diplomatların sosyal kökenleri ve eğitim ve mesleki donanımlarının aydınlatılması amaçlanmaktadır. 19. yüzyılın sonlarında kurumsallaşma ve profesyonelleşme sürecini hızla devam ettiren Osmanlı idaresinin nitelikli personel ihtiyacının artmasına paralel olarak, Mekteb-i Mülkiye gibi modern okullardan mezun olan, ehliyet ve liyakat sahibi sefirlerin önemi artmıştır. Bu bağlamda, çalışmada Mekteb-i Mülkiye'nin 1877-1935 arasındaki mezunlarının sicil-i ahval kayıtlarının incelenmesiyle tespit edilen ve üç farklı dönemde (1877-1908, 1909-1923 ve 1924-1935) diplomatik kadrolarda sefir olarak çalışan otuz dört diplomat incelenecektir. Ele alınan otuz dört diplomatın sosyal kökenleri, eğitim geçmişleri, devlet hiyerarşisindeki konumları ve mesleki kariyerlerinin karşılaştırılması suretiyle, incelenen üç farklı dönemde sefirlerin kariyerlerinde yaşanan değişim, dönüşüm ve sürekliliklerin gözlemlenmesi hedeflenmektedir. Ayrıca çalışmada Mülkiye mezunu sefirlerin mesleki donanımları, Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyılda benimsediği kurumsal ve bürokratik devlet anlayışının, erken cumhuriyet dönemindeki devamlılık unsurları açısından değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı Modernleşmesi, Hariciye Nezareti, Mekteb-i Mülkiye, Sefir/Elçi*

*Öğr. Gör. İstanbul Gelişim Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, İstanbul, abektas@gelisim.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0001-5725-3525>).

Abstract

The transformations experienced by the seyfiye, ilmiye, and kalemiye, which constitute the administration of the state, have been different for each institution since the period of Selim III, when the modernization process began in the Ottoman Empire. In the process, the kalemiye began to turn into a civil bureaucracy with the changes it went through, and it started to be called as Mulkiye. In the 19th century, with the Ottoman administration's outward-looking policy in economic and political terms, Mulkiye became a new focus of power. In this period Mulkiye gained an important place in the new organization of the state among the ruling class. In this sense, this study focuses on the Mulkiye class, which plays an important role in the rebuilding process of the state, and examines the diplomats who graduated from the Mekteb-i Mülkiye and worked as ambassadors in the later period of their careers. Within the scope of this article, it is aimed to illuminate the social origins and educational and professional qualifications of diplomats who graduated from Mekteb-i Mulkiye between 1877 and 1935 and served as ambassadors in the late Ottoman Empire and the early republican period. In parallel with the increase in the need for qualified personnel of the Ottoman administration, which rapidly continued its institutionalization and professionalization process at the end of the 19th century, the importance of qualified ambassadors who graduated from modern schools such as Mekteb-i Mulkiye increased. In this context, this study examines thirty-four diplomats who worked as ambassadors in diplomatic staff in three different periods (1877-1908, 1909-1923 and 1924-1935), which were determined by examining the personnel records of the graduates of Mekteb-i Mulkiye between 1877-1935. By comparing the social origins, educational backgrounds, positions in the state hierarchy and professional careers of the thirty-four diplomats examined, it is aimed to observe the changes, transformations and continuities experienced by ambassadors in three different periods. In addition, in this study, the professional qualifications of the ambassadors graduated from Mulkiye will be evaluated in terms of the elements of continuity of the institutional and bureaucratic state understanding adopted by the Ottoman Empire in the 19th century to the early republican period.

Keywords: *Ottoman Modernization, Ottoman Foreign Ministry, Mekteb-i Mülkiye, Ambassador/ Envoy*

GİRİŞ

19. yüzyılda, devlet yönetiminde askerî sınıfın gücü azalırken, siyasi sahnede bürokrat ve diplomatların rolü artmıştır.¹ Bu dönemde bürokrat ve diplomatların baş aktörler haline gelmesinin temel nedeni ise Osmanlı'nın ekonomik ve siyasal anlamda dışa açılması ve hükümetin idari reformlarıydı. Uluslararası arenada artan diplomatik ilişkiler ve ekonomik rekabet ortamı düşünüldüğünde, 19. yüzyıl diplomatları görev tanımlamalarının geliştiği ve değiştiği bir dönemde becerileriyle ön plana çıkan bir grup olmuştur. Bu dönemin diplomatları eğitim kariyerleri, yetenekleri, gözlemleri, fikir ve icraatları ile Osmanlı Devleti'nin yeniden yapılandırılmasında ve devlet sisteminin kurumsallaşmasında aktif rol oynamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda 'yeni kurumsal' bir devlet sistemine geçişin temellerinin 19. yüzyılda atıldığı akademik çalışmalarda sıklıkla tekrarlanmaktadır.² İmparatorluğun bu yüzyıldaki kurumsal yapısının en önemli unsurlarından birini ve hatta bir anlamda yönetici sınıfın temelini oluşturan mülkiye sınıfı ise araştırmalara konu olsa da bu çalışmalar mülkiyenin kurumsallaşma geçmişi ve profesyonelleşme yolunda gerçekleştirilen reformlarla sınırlı kalmıştır.³ Mevcut literatür, imparatorluğun üst düzey temsilcileri olan diplomatların bu yeni bürokratik düzenden nasıl etkilendiği konusuna yeterince değinmemektedir. Bu anlamda bu makalede Mekteb-i Mülkiye'den mezun olup sonraki kariyerinde sefir olarak çalışan diplomatlar sosyal, eğitimsel ve mesleki kariyerleri bakımından bütüncül olarak incelenmiştir.

Mekteb-i Mülkiye'yi gerek kurumsal gerek de isim olarak yaşadığı dönüşüm açısından 1859-1875 Mekteb-i Fünun-ı Mülkiye, 1877-1908 Mekteb-i Mülkiye-i Şahane, 1908-1924 Mekteb-i Mülkiye ve 1924-1935 Mülkiye Mektebi ile 1936 sonrası Siyasal Bilgiler Okulu süreci olmak üzere beş kısımda inceleyebiliriz.⁴ Bu makalenin kapsamını daraltmak ve örnek grubu özelleştirmek amacıyla, Mekteb-i Mülkiye'nin eğitim süresinin dört yıla çıkarıldığı ve sonrasında yüksekokula dönüştürüldüğü 1877 senesinden⁵ dil devrimi kapsamında Siyasal Bilgiler Okulu'na dönüştüğü tarih olan 1935 senesine kadar olan mezunlarına odaklanılmıştır. Makalede Mülkiye mezunları 1877-1908, 1908-1923 ve 1924-1935 olmak üzere mezuniyet yıllarına göre üçe ayrılarak, karşılaştırmalı biçimde ele alınmıştır. Böylece üç farklı dönemdeki Mülkiyeli sefirlerin ortak ve farklı yanları analiz edilmiştir. Çalışmadan çıkan sonuçlar mesleki hareketlik, merkez-çevre ilişkisi ve elit

1 Thomas Naff, "The Ottoman Empire and The European States System," ed. Hedley Bull ve Adam Watson, *The Expansion of International Society* içinde, Clarendon Press, Oxford 1985, s. 150.

2 Bu çalışmalardan bazıları için bkz. Carter Vaughn Findley, *Bureaucratic Reform in the Ottoman Empire, The Sublime Porte, 1789-1922*, Princeton University Press, Princeton 1980; Roderic Davison, *Nineteenth Century Ottoman Diplomacy and Reforms*, Isis Press, İstanbul, 1999; İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

3 Bu çalışmalardan bazıları için bkz. Carter Vaughn Findley, *Ottoman Civil Officialdom*, Princeton University Press, Princeton 1989; Gökhan Çetinsaya, "Kalemiye'den Mülkiye'ye Tanzimat Zihniyeti," Mehmet Ö. Alkan (ed.), *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce, Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s. 54-71.

4 Mekteb-i Mülkiye'nin tarihsel gelişimi ile ilgili kapsamlı bir çalışma için bkz. Zafer Toprak, "Mekteb-i Mülkiye ve Türkiye'de Sosyal ve Beşeri Bilimlerin Gelişimi", Orhan Çelik, Can Umud Çiner, Abdullah Peker (ed.) *Türkiye'nin Modernleşme Süreci ve Mekteb-i Mülkiye* içinde, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları 2021, s. 5-44.

5 Bu tarihten önce Mekteb-i Mülkiye diğer idadilerden farklı olarak kendine özgü dersleri olan bir okuldu ancak yine de bir yüksek okul değil bir idadi idi. bkz. Toprak, "Mekteb-i Mülkiye ve Türkiye'de Sosyal ve Beşeri Bilimlerin Gelişimi", s. 5.

bir grubun devlet sistemine entegrasyonu kapsamında değerlendirilmiştir. Makalenin metodolojisi Ali Çankaya'nın Mülkiye mezunlarının sicil-i ahvallerini derlediği altı ciltlik kaynak kitabında⁶ listelenen biyografilerden, mesleki kariyerlerinin zirvesinde sefir olarak çalışmış bir örneklemin, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi Dahiliye Nezareti Memur Sicil Zarfları (DH. SAİD. MEM.) ve Hariciye Nezareti Sicill-i Ahval İdare-i Umumiyyesi Müdiriyeti (HR. SAİD.) fonlarında yer alan sicil-i ahval dosyalarının incelenmesi suretiyle, ortak özelliklerinin belirlenmesi üzerine kuruludur. Belirli niteliklere sahip olan bu grup prosopografi yöntemi⁷ ile incelenmektedir. Takip edilen bu yöntem sebebiyle, araştırmaya konu edilen şahıslar bireysel olarak sahip oldukları özelliklerinden ziyade içerisinde buldukları grubun topluca incelenmesi suretiyle araştırılmıştır. Böylece bu makalede incelenen grubun tümü hakkında bütünlük sağlanmaya çalışılmakta ve analitik bir sentez yapılması hedeflenmektedir.

Mülkiye Mektebi'nin 1877-1935 yılları arasında verdiği mezunlardan toplam otuz dört tanesi kariyerinin bir bölümünde sefir olarak diplomatik hizmette bulunmuştur. Bu otuz dört mezundan on altısı⁸ 1877-1908 yılları arasında, on ikisi⁹ 1909-1923 yılları arasında ve altısı¹⁰ da 1924-1935 yılları arasında Mülkiye'den mezun olmuştur. Bu makalede Mekteb-i

6 Ali Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikde Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, 6 Cilt, Mars Matbaası, Ankara 1968.

7 Prosopografi için bkz. Lawrence Stone, "Prosopography," *Daedalus* 100, 1, Historical Studies Today (Winter 1971), s. 46-79.

8 Hüseyin Kazım Bey için bkz. BOA. İ. HR. 349/ 56. 5 Recep 1313/ 22 Aralık 1895; BOA. BEO. 720/ 53946. 7 Recep 1313/ 24 Aralık 1895; BOA. HH. İ. 103/ 25. 24 Rabiulevvel 1314/ 2 Eylül 1896; BOA. MF. MKT. 333/ 29. 7 Rabiulahir 1314/ 15 Eylül 1896; BOA. FTG.f. 700; Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin...*, c. III. s. 71-73; Mehmed Şemsüddin Paşa'nın sicil-i ahval kaydı için bkz. Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin...*, c. III. s. 83-86; Mehmed Rifat Paşa'nın sicil-i ahval kaydı için bkz. BOA. HR. SAİD. 22/ 26. 24 Recep 1328/ 1 Ağustos 1910; Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin...*, c. III. s. 91-96; İbrahim Hakkı Paşa'nın sicil-i ahval kaydı için bkz. Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin...*, c. III. s. 103-120; Mustafa Şekib Bey için bkz. BOA. İ. HR. 418/ 15. 19 Cemazeyilahir 1327/ 8 Temmuz 1909; BOA. DH. SAİD. 10/ 223. 29 Zilhicce 1281/ 25 Mayıs 1865; BOA. HR. SAİD. 22/ 24. 25 Cemazeyilevvel 1328/ 4 Haziran 1910; Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin...*, c. III. s. 161;; Mehmed Emin Yeniçay'ın sicil-i ahval kaydı için bkz. Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin...*, c. III. s. 265-266; Rumbeyoğlu Fahreddin Reşad Bey'in sicil-i ahval kaydı için bkz. BOA. DH. SAİD. 42/ 735175. 29 Zilhicce 1284/ 22 Nisan 1868; BOA. HR. SAİD. 15/ 34. 15 Cemazeyilevvel 1325/ 24 Haziran 1907; BOA. HR. TH. 75/ 40. 21 Zilhicce 1304/ 10 Eylül 1887; Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin...*, c. III. s. 275-276; Ahmed Muhtar Bey'in sicil-i ahval kaydı için bkz. Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin...*, c. III. s. 436-437; Ahmed Münir Erhan'ın sicil-i ahval kaydı için bkz. Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin...*, c. III. s. 962; İbrahim Refik Birgen'in sicil-i ahval kaydı için bkz. Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin...*, c. III. s. 357; Tahir Lütfi Togay'ın sicil-i ahval kaydı için bkz. Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin...*, c. III. s. 523; Mehmed Ziyaeddin Kızıltan'ın sicil-i ahval kaydı için bkz. BOA. DH. SAİD. 101/ 357. 29 Zilhicce 1290/ 17 Şubat 1874; Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin...*, c. III. s. 763-764; Aziz Zekai Apaydın'ın sicil-i ahval kaydı için bkz. Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin...*, c. III. s. 989-992; Mehmed Esad Atuner'in sicil-i ahval kaydı için bkz. Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin...*, c. III. s. 1099-1100; Hasan Vasfi Menteş'in sicil-i ahval kaydı için bkz. Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin...*, c. III. s. 1125-1130; Tevfik Kamil Koperler'in sicil-i ahval kaydı için bkz. Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin...*, c. III. s. 1179-1180.

9 Ali Muzaffer Göker'in sicil-i ahval kaydı için bkz. Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin...*, c. III. s. 1249-1251; Ahmed Lütfullah'ın sicil-i ahval kaydı için bkz. Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin...*, c. III. s. 1349; İsmail Nebil Bat'nın sicil-i ahval kaydı için bkz. Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin...*, c. III. s. 1352; Mehmed Nurullah Korkud'un sicil-i ahval kaydı için bkz. Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin...*, c. III. s. 1442-1443; İsmail Abdulahad Aksin'in sicil-i ahval kaydı için bkz. Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin...*, c. III. s. 1482-1483; Hasan Basri Lostar'ın sicil-i ahval kaydı için bkz. Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin...*, c. III. s. 1494-1495; Numan Tahir Seymen'in sicil-i ahval kaydı için bkz. Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin...*, c. III. s. 1506-1507; Mehmed Fuad Carım'ın sicil-i ahval kaydı için bkz. Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin...*, c. III. s. 1556-1558; Ahmed Cevad Üstün'ün sicil-i ahval kaydı için bkz. Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin...*, c. III. s. 1560-1562; Agah Aksef'in sicil-i ahval kaydı için bkz. Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin...*, c. III. s. 1599; Süleyman Cevdet Dülger'in sicil-i ahval kaydı için bkz. Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin...*, c. III. s. 1702-1703; Cemal Edhem Yeşil'in sicil-i ahval kaydı için bkz. Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin...*, c. III. s. 1735-1739.

10 Burhan için'in sicil-i ahval kaydı için bkz. Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin...*, c. III. s. 1891-1892; Abdulahad Birden'in sicil-i ahval kaydı için bkz. Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin...*, c. III. s. 1902-1903; Rifat Ayanlar'ın sicil-i ahval kaydı için bkz. Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin...*, c. III. s. 2129-2131; Cemal Arsal'ın sicil-i ahval kaydı için

Mülkiye'den mezun olan ve kariyerinin sonraki döneminde sefir olarak çalışan bu otuz dört diplomat özelinde Mülkiye mezunu sefirlerin sosyal, eğitim ve meslek kariyerleri doğum yerleri, babalarının meslekleri, bildikleri yabancı diller, ilk atanma pozisyonları, sefir olana kadar geçirdikleri toplam süre, yazmış oldukları basılı eserler ve elde ettikleri en yüksek pozisyonlar, rütbe ve terfileri gibi değişkenler üzerinden ele alınan üç dönem için karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Mevcut araştırmalarda, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'nın önemli şehirlerinde ikamet elçiliği açmaya karar verdikten sonra diploması alanında yaşadığı dönüşümler, açılan ilk daimî elçilikler ve atanan ilk ikamet elçileri göz önünde bulundurularak ele alınmıştır.¹¹ Bu çalışma ise, Osmanlı'nın son döneminde görev yapmış ve Mekteb-i Mülkiye'den mezun olmuş diplomatlardan büyükelçi ve elçilere odaklanması bakımından, imparatorluğun Sultan III. Selim döneminden itibaren atanan ilk dönem daimî elçilikleriyle ilgili literatürden farklı olarak, bu anlatıyı 19. yüzyılın ikinci yarısına taşıması bakımından mevcut literatürü tamamlayıcı nitelikte olacaktır.¹² Ayrıca çalışmada Mülkiye mezunu sefirlerin sosyal kökenlerinin aydınlatılmasına yönelik yapılan analizler ve eğitim ve mesleki kariyerlere yönelik ortaya konulan istatistiksel veriler mevcut literatüre katkı sağlayacaktır.

A. MODERN BÜROKRASIYE GİDEN YOLDA ELÇİLİKLER

Osmanlı İmparatorluğu ilk kez Avrupa karşısında aldığı yenilgi olan II. Viyana Kuşatması'ndan sonra başarısızlığın sebeplerini dıştaki gelişmeleri takip edememekte görmüş ve özellikle 1718-1730 yılları arasındaki dönemde Avrupa ile barışçıl ilişkiler içerisine girip kültürel, teknik ve mimari alanlarda Batı'yı gözlemlemeye ve onlardan etkilenmeye başlamıştır.¹³ Bu dönemde Avrupa'yı tanıma ve askerî başarısının altında yatan nedenleri anlamak ve Avrupa'yı gözlemlemek için sık sık geçici elçiler gönderilmiştir.¹⁴ Osmanlı Devleti, daimî ikamet elçiliklerini tesis etmeden önce hemen her dönemde 'fevkalade elçi'¹⁵ sıfatıyla anılan geçici elçileri, Müslüman ve gayrimüslim ülkelerden haber almak ve onlara haber ulaştırmak göreviyle göndermekteydi.¹⁶ Merkezi hükümetin haberlerini diğer devletlere ulaştıran bu kimseler, gittikleri ülke hakkında hazırladıkları raporlar ya da

bkz. Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin...*, c. III. s. 2164; Fuad Bayramoğlu'nun sicill-i ahval kaydı için bkz. Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin...*, c. III. s. 2167-2169; Namık Kemal Yolga'nın sicill-i ahval kaydı için bkz. Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin...*, c. III. s. 2208-2209.

11 Bkz. Mehmed Alaaddin Yalçınkaya, "Osmanlı Devleti'nin Yeniden Yapılanması Çalışmalarında İlk İkamet Elçisinin Rolü," *Toplumsal Tarih* 32, Ağustos 1996, Ercümen Kuran, "Türkiye'nin Batılılaşmasında Daimî Elçiliklerin Rolü," *Türk Tarih Kongresi VI: Kongreye Sunulan Bildiriler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2010; Şuheda Günce, "Osmanlı Devleti'nde İlk Daimi Elçilikler ve Diplomasıye Olan Etkileri," *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 6/ 10, Nisan 2020: 101-114.

12 Son dönem Osmanlı sefirlerine odaklanan Sinan Kunalalp'in tanımlayıcı nitelikteki "Tanzimat Sonrası Osmanlı Sefirleri," isimli makalesinden farklı olarak bu makalede Mülkiye mezunu olan sefirler prosopografik olarak değerlendirilecektir. Bkz. Sinan Kunalalp, "Tanzimat Sonrası Osmanlı Sefirleri", İsmail Soysal (ed.), *Çağdaş Türk Diploması: 200 Yıllık Süreç* içinde, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997. Ayrıca 1859-1949 yılları arasında Mülkiye'den mezun olan 475 tane diplomatın istihdamının prosopografik olarak incelendiği önemli bir çalışma için bkz. Joseph S. Szylowicz, "Elite Recruitment in Turkey: The Role of Mülkiye", *World Politics* 23/ 3, 1971, s. 371-398.

13 Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1973, s. 45-52; Bernard Lewis, *The Emergence of Modern Turkey*, Oxford University Press, London 1961, s. 45-50.

14 Ercümen Kuran, *Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri, 1793-1821*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1968.

15 Bkz. Mehmet İpşirli, "Elçi," *TDV İslam Ansiklopedisi* 11, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1995, s. 3-15.

16 Kuran, *Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin...*, s.9.

sefaretnamelerle¹⁷ o ülke hakkında bilgi sahibi olunmasına da fayda sağlamışlardır. Ancak, Osmanlı Devleti, 18. yüzyıla kadar Avrupa'da daimî bir elçilik bulundurmamaktaydı.¹⁸

1790'larda gerçekleşen iki önemli gelişme Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda takip edeceği politikanın ve aslında yenileşme hareketinin temelini oluşturmuştu. Bunlardan biri Mısır'ın Napolyon tarafından işgal edilmesi idi ki bu durum imparatorluğun Avrupa'daki topraklarından başka Asya ve Afrika'daki topraklarını da Avrupalı güçlerin tehdidiyle karşı karşıya bırakmıştı. Bu tehdit eski düzenin yeniden kurulmasını imkânsız hale getirip Osmanlı'yı hemen her alanda reform yapmaya zorlayan bir etmen olmuştu. Mısır'ın işgalinden çok daha önemli olan diğer gelişme ise III. Selim döneminde gerçekleşen Nizam-ı Cedid (yeni düzen) reformları olmuştur. 17. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı'nın askerî alanda aldığı yenilgiler Osmanlı'yı Batı tarzı reformlar yapmaya yönlendirmişti.¹⁹ Geleneksel devlet düzeninin yeniden inşasını amaçlayan geçmiş dönemdeki reform girişimlerinin aksine Osmanlı'nın 19. yüzyıldaki yenileşme çabası, idari sistemi baştan sona Batı modeli esasında yenilemeyi hedefleyen çok geniş kapsamlı bir hareketti. Ayrıca bu girişim, yalnızca Osmanlı İmparatorluğu ya da Türkiye Cumhuriyeti açısından değil devlet idaresi konusunda Osmanlı'yı örnek alan tüm İslam dünyasını etkileyecek bir nitelikteydi. Sultan III. Selim döneminde başlatılan ve 19. yüzyıl boyunca devam eden reformlar Weber'in geleneksel, akılcı ve karizmatik otorite olarak tanımladığı, gelenekselliğin dışında kalan akılcı ve modern bir sisteme geçişin temeliydi.²⁰ Bu yeni rasyonel sistemdeki 'karizmatik' otorite, yönetimi geniş tabana yaymaya ve halkın genel onayına muhtaçtı. Bu anlamda III. Selim döneminde gelenekselcilikten modernliğe geçişin başlangıcı yapılacak, yönetici sınıf gruplara ve kollara ayrılacak, profesyonel ve modern devlet sisteminin temeli oluşturulacaktı.

Osmanlı Devleti'nin daimî süreli ve karşılıklı diplomasi anlayışına geçiş süreci 1793 senesinde İngiltere'ye gönderdiği ilk ikamet elçisi ile başlatıldı.²¹ Akabinde imparatorluğun Paris, Berlin ve Viyana'ya tayin ettiği sefirlerle elçilik ağı genişletilmiştir. Ancak III. Selim döneminden sonra tüm alanlarda kesintiye uğrayan reformlar sürecinde elçilik müessesesi de bir müddet askıya alınmış ve 1811'den 1830'ların başlarına kadar diplomatik makamların hiçbirine maslahatgüzar seviyesinin ötesinde atama yapılmamıştır.²²

17 Bkz. Kemal Beydilli, "Sefâretnâme," *TDV İslam Ansiklopedisi* 36, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul 2009, s. 288-289.

18 Kuran, *Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin...*, 9; Harold George Nicolson, *Diplomacy*, T. Butterworth, London 1939, s. 30.

19 Halil İnalcık, "Some Remarks on the Ottoman Turkey's Modernization Process," *International Symposium on "Science and Technology Transfer from the West to the Muslim World from the Renaissance to the Beginning of the XXth Century*, İstanbul, 2-4 September 1987," ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, Research Center for Islamic History, Art, and Culture, İstanbul 1992, s. 53.

20 Max Weber, *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*, ed. Guenther Roth ve Claus Wittich, çev. Ephraim Fischhoff, University of California Press, Berkeley 1978, s. 215; ayrıca bkz. Max Weber, *Bürokrasi ve Otorite*, çev. Bahadır Akın, Adres Yayınları, Ankara 2014.

21 İngiltere'ye gönderilen ilk ikamet elçisi Yusuf Agah Efendi hakkında detaylı bir çalışma için bkz. Mehmet Aladdin Yalçınkaya, *The First Permanent Ottoman Embassy in Europe- The Embassy of Yusuf Agah Efendi to London (1793-1797)*, The Isis Press, İstanbul 2010.

22 Carter Vaughn Findley, "The Foundation of the Ottoman Foreign Ministry," *International Journal of Middle East Studies* 3, (1972), s. 398.

B. MÜLKİYELİ SEFİRLERİN SOSYAL KÖKENLERİ

Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa'daki güçlerle kıyaslandığında askerî, idari, iktisadi ve teknik anlamda zayıf sayılabileceği bir dönem olan 19. yüzyılda Avrupa tehdidini önleyebilmek için diplomatik girişimlere başvurmuştu. Avrupa'nın kurumsal bürokratik yapısı örnek alınarak kurulan daimî ikamet elçilikleri diplomatik faaliyetleri yürütme noktasında önemli misyonlara sahipti. İlk daimî elçiliklerin akabinde, özellikle 1836'dan sonra Osmanlı diplomasisi yavaş ama daha profesyonel biçimde Batı'yı örnek almaya başladı. Bu yeni atanacak diplomatların liyakatinin her şeyden üstün tutulacağı, eğitimin ve 'diplomasi dili olan Fransızca'²³ başta olmak üzere yabancı dil bilmenin ön koşul olduğu yeni bir düzendi. Bu anlamda kurulan modern okullar ehliyetli ve liyakatli devlet adamlarının yetişmesi için gerekli eğitimi sağlamaktaydı.

Osmanlı Devleti 15-18. yüzyıllar arasında devam ettirdiği diplomasi faaliyetlerini ve bürokratik işlerini Enderun²⁴, Medrese,²⁵ Medreset'ül-Kuzat veya Medreset'ül Nüvvab,²⁶ Mekteb-i Maarif-i Adliyye ve Ulum-ı Edebiyye,²⁷ Mahrec-i Aklam veya Mekteb-i Aklam²⁸ okullarından mezun olan kimseler aracılığıyla yürütmüştü. 1859'da kurulan Mekteb-i Mülkiye ise yüzyılın sonunda devletin ihtiyaç duyduğu bürokrat ve diplomatları yetiştiren modern eğitim kurumlarının başını çekmeye başlamıştır.²⁹ Sistematiik ve modern bir eğitim verme gayesiyle geleneksel medrese eğitimine ek olarak kurulan bu yeni mektep, geleneksel din eğitimi ve modern bilimleri birleştiren bir müfredata sahipti.³⁰ Mekteb-i Mülkiye Nizamnamesi'ne göre Mülkiye'de okutulacak temel dersler Tarih, Coğrafya, Matematik, Ekonomi ve Hukuk olarak belirlenmiştir.³¹ Ayrıca bu temel derslere ilaveten Fransızca, Farsça ve Arapça ile fizik, jeoloji, biyoloji gibi modern bilimlerdeki dersler ve idare hukuku ile maliye gibi mesleki dersler de Mekteb-i Mülkiye'nin müfredatı kapsamına dahil edilmiştir.³² Mekteb-i Mülkiye, müfredatı kapsamında bulunan bu dersler ve verilen eğitim göz önünde bulundurularak, kariyerine bürokrat ya da diplomat olarak devam

23 Roderic H. Davison, "On Dokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Reformlarına Araç Olarak Fransız Dili," *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, çev. Çiğdem Erkal İpek, c. II. S. 4-5, (1994-1995), s. 171-188.

24 "Osmanlılar'da idarî ve askerî kadronun yetiştirilmesi için teşkil edilen saray eğitim kurumu." bzk. Mehmet İpşirli, "Enderun," *TDV İslam Ansiklopedisi* 11, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1995, s. 185-187.

25 "İslam eğitim sisteminin temel kurumu." bzk. Mehmet İpşirli, "Medrese," *TDV İslam Ansiklopedisi* 28, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, Ankara 2003, s. 327-333.

26 "Şer'i mahkemelere hâkim yetiştirmek üzere şeyhülislamlığa bağlı olarak kurulan hukuk medresesi." bzk. Mehmet İpşirli, "Medreset'ül-Kudat," *TDV İslam Ansiklopedisi* 28, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, Ankara 2003, s. 343-344.

27 "II. Mahmud döneminde devlet memuru yetiştirmek için kurulan ilk modern okul." Bzk. Ali Akyıldız, "Mekteb-i Maarif-i Adliyye," *TDV İslam Ansiklopedisi* Ek 2 TDV İslam Araştırmaları Merkezi, Ankara 2019, s.236-238.

28 1862 senesinde Mekteb-i maarif'in lağvedilerek yerine Mekteb-i Aklam kurulmuştur. Mektebin eğitim süresi üç yıl olup coğrafya, tarih, matematik, rika, geometri gibi bilimlerin yanında Arapça, Farsça, Fransızca gibi yabancı diller Mekteb-i Aklam'ın müfredatı kapsamındadır. Bzk. Akyıldız, "Mekteb-i Maarif-i Adliyye," *TDV İslam Ansiklopedisi* Ek 2, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, Ankara 2019, s.238.

29 Mekteb-i Mülkiye'nin devletin modernleşme amacına yönelik işlevleri için bzk. Taner Timur, "Modernleşme ve Özgürlük Kavgası Mekteb-i Mülkiye 1859-1923," *Toplumsal Tarih* 192, 2009, s. 30-51.

30 Erhan Bektaş, "Modernleşme Sürecinde Mesleki Dönüşüm: Medreseden Mülkiye'ye," Orhan Çelik, Can Umut Çiner, Abdullah Peker (ed.), *Türkiye'nin Modernleşme Süreci ve Mekteb-i Mülkiye* içinde, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları 2021, s. 585.

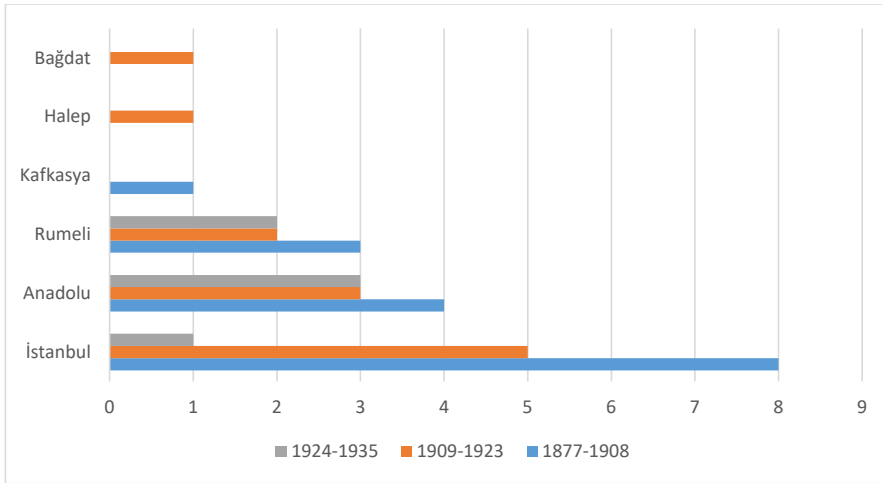
31 BOA. A. DVN. MKL. 74/ 32. 29 Cemaziyelvelvel 1275/ 4 Ocak 1859, 'Mekteb-i Mülkiye Nizamnamesi'. Sekizinci Madde: "Fenn-i Hat ve İnşâ (Kompozisyon) ve Hesab ile Hendese-i Ameliyye ve Tevârih ve Coğrafya ve İstatistik ve Kavânin-i Cedîde-i Saltanat-ı Seniyye (Devletin yeni kanunları) ve Hukuk-ı ve Muahedât-ı Devlet-i Aliyye (Devletlerarası Hukuk ve Osmanlı Devleti'nin yaptığı antlaşmalar) ve Ekonomi Politik"

32 Mekteb-i Mülkiye'de okutulan derslerin ayrıntısı için ayrıca bzk. Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin...*, s. 53-99.

etmek isteyen pek çok kişinin tercih ettiği modern bir okul olmuştur. Mekteb-i Mülkiye özellikle 19. yüzyılın sonlarından itibaren ise kurumsallaşan devletin uzman personel ihtiyacını karşılamakta yetersiz kalan medrese eğitiminin yerini almaya başlamıştır.³³

Mekteb-i Mülkiye’de verilen eğitimin iyileştirilmesine yönelik çabalar sürekli devam ettirilmiştir. Bu konudaki ilk kapsamlı düzenleme, 1867 senesinde kurumun eğitim süresinin dört yıla çıkarılmasıyla gerçekleşti. İkinci büyük dönüşüm ise Mekteb-i Mülkiye’nin genel tüzüğü niteliğinde olan ve kuruluşunda hazırlanan nizamnamenin yıllar içerisinde yapılan ıslahatlarla değişikliğe uğraması ve 1877 senesinde nihai şekline ulaşmasıdır. Bu tarihten itibaren yüksekokula dönüştürülen Mekteb-i Mülkiye 1908’e kadar, Mekteb-i Mülkiye-i Şahane olarak isimlendirilmiştir. Okul 1908-1923 yılları arasında ise tekrar Mekteb-i Mülkiye olarak adlandırılmıştır. 1923’den Ankara’ya taşındığı sene olan 1935’e kadar geçen sürede ise dil devrimi kapsamında Mülkiye Mektebi olarak isimlendirilmiştir.³⁴ Bu kapsamda makalenin bu kısmından itibaren 1877 ve 1935 yılları arasında Mekteb-i Mülkiye’de okuyup mezun olan ve ardından Osmanlı’nın son döneminde ya da erken cumhuriyet döneminde sefir ya da maslahatgüzar olarak devlet hizmetinde bulunan otuz dört diplomat sosyal köken, eğitim ve mesleki kariyerleri açısından değerlendirilecektir.³⁵

Sivil bürokrasi hiyerarşisindeki diplomatların statüsünü ortaya koyan en önemli etmenlerden biri diplomatların doğum yerleridir. İncelenen sefirler, isimleri, doğum yerleri, aile geçmişleri, dinî durumları, babalarının meslekleri ve şöhretleri özelinde sosyal kimlikleri bakımından değerlendirildiğinde, incelenen üç dönemde de sefirlerin farklı sosyal kökenlerden geldiği görülmüştür.

Şekil 1. Doğum yerleri

Kaynak: Veriler tarafımızca işlenerek grafik haline getirilmiştir.

33 Bektaş, “Modernleşme Sürecinde Mesleki Dönüşüm: Medreseden Mülkiye’ye”, s. 586.

34 Çankaya, *Son Asır Türk Tarihini...*, c. I, s. 103-104; Toprak, “Mekteb-i Mülkiye ve Türkiye’de Sosyal ve Beşeri Bilimlerin Gelişimi”, s. 5-6.

35 Bu diplomatların listesi için bkz. Ek 1

Yukarıdaki şekle göre 1877-1908 yılları arasında mektepten mezun olan on altı diplomattan sekizi İstanbul doğumludur. Dördü Çanakkale, Konya, Bursa ve İzmir olmak üzere Anadolu'nun farklı şehirlerinde, üçü Selanik, Rusçuk ve Bosna olmak üzere Rumeli'nin farklı bölgelerinde ve biri Kafkasya (Obih)' da doğmuştur. Buna göre Mülkiye'den 1877-1908 arasında mezun olup sonrasında sefir olan diplomatların sosyal kimliklerine dair yapılacak ilk çıkarım çoğunluğun İstanbul doğumlu olmasıdır. Mülkiye'nin 1909-1924 arasında mezun olan sefirlerinde ise on iki diplomattan beşi İstanbul doğumlu olup, üçü Adana, Diyarbakır ve Salihli olmak üzere Anadolu ve ikisi İskeçe ve Makedonya olmak üzere Rumeli doğumludur. Ayrıca bu dönem mezunlarından Bağdad ve Halep'te doğan diplomatlar da vardır. Buna göre 1877-1908 arasında mezun olan sefirlerde doğum yerleri olarak İstanbul'un öne çıkması bu dönemde de devam etmekle birlikte ilk dönem kadar çoğunlukta değildir. 1877-1908 arasında mezun olan diplomatların %50'si İstanbul doğumlu iken 1909-1924 arasında mezun olan diplomatlarda bu oran %41'dir. İncelenen üçüncü dönem olan 1924-1935 arası mezun olan sefirlerin doğum yerinde ise önceki dönemlerin aksine Anadolu ve Rumeli öne çıkmaktadır. Bu dönem sefirlerinden ikisi Ankara ve biri Elazığ olmak üzere üçü Anadolu, ikisi Drama (Yunanistan) ve Rupçuz (Bulgaristan) olmak üzere Rumeli doğumludur. Bu dönemde İstanbul doğumlu olan yalnızca bir diplomat vardır.

Ele alınan sefirlerin sosyal kökenlerine dair ikinci olarak incelenen değişken diplomatların sahip oldukları şöhretleridir. İncelemeye göre 1877-1935 yılları arasında mezun olan sefirlerden dördü bey unvanı olduğunu söylerken, üçü Osmanlı İmparatorluğu'nda bir anlamda 'en has Osmanlı unvanı'³⁶ sayılabilecek paşalık unvanına³⁷ sahip olduğunu belirtmiştir.³⁸ Geriye kalan yirmi yedi diplomat ise unvan kullanmayı soyadlarını söylemişlerdir. Unvan belirten diplomatların doğum tarihleri ve sefir oldukları yıl düşünüldüğünde henüz soyadı kanunu³⁹ çıkmadığı için bir soyadlarının olmadığını ve bu sebeple unvan kullandıklarını söylemekte fayda vardır.

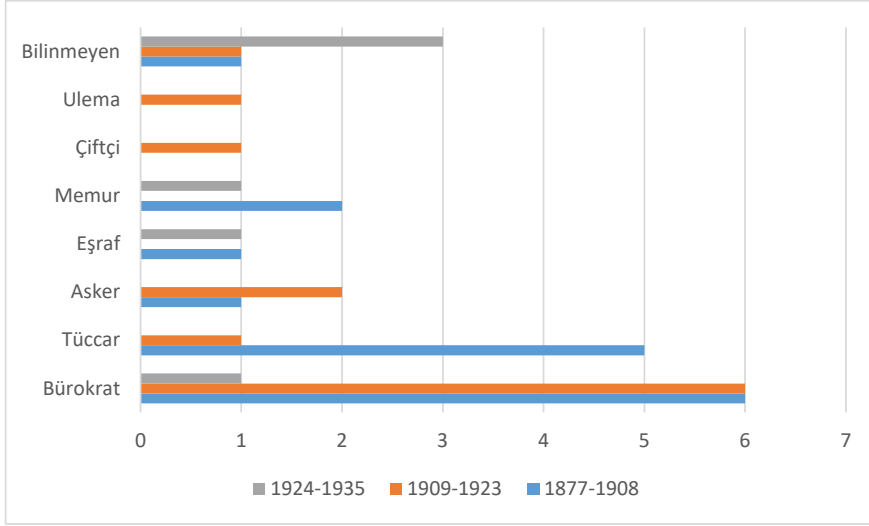
İncelenen sefirlerin sosyal kimliklerini anlamak adına araştırılması gereken bir diğer konu babalarının meslekleridir. Zira bir talebenin kariyer gelişimi, babasının ona sağladığı eğitim, profesyonel ilişkiler ve siyasi bağlantılarıyla ilişkili olabilmekteydi. Başka bir söylemle, diplomat adaylarının aile geçmişleri onların eğitim ve mesleki kariyerini etkileyecek en önemli faktörlerden biriydi.

36 Olivier Bouquet, *Sultanın Paşaları: Osmanlı Devlet Ricali Hakkında Bir Deneme (1839-1909)*, çev. Devrim Çe-tinkasap, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016, s. XX.

37 Paşalık unvanı için bkz. Abdülkadir Özcan, "Paşa," *TDV İslam Ansiklopedisi* 34, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul 2007, s. 182-183.

38 1896 senesinde Tahran Sefiri olarak atanan Mehmed Şemseddin Paşa, 1895'te Berlin Sefiri olarak atanan Mehmed Rifat Paşa ve 1908'de Roma Sefiri olarak atanan İbrahim Hakkı Paşa.

39 1934'te çıkarılan Soyadı Kanunu hakkında bir çalışma için bkz. Sabit Dokuyan, "Soyadı Kanunu ve Kanunun Uygulanma Süreci," *Tarih İncelemeleri Dergisi* XXXI/ 1, 2016, s. 129-166.

Şekil 2. Babalarının meslekleri

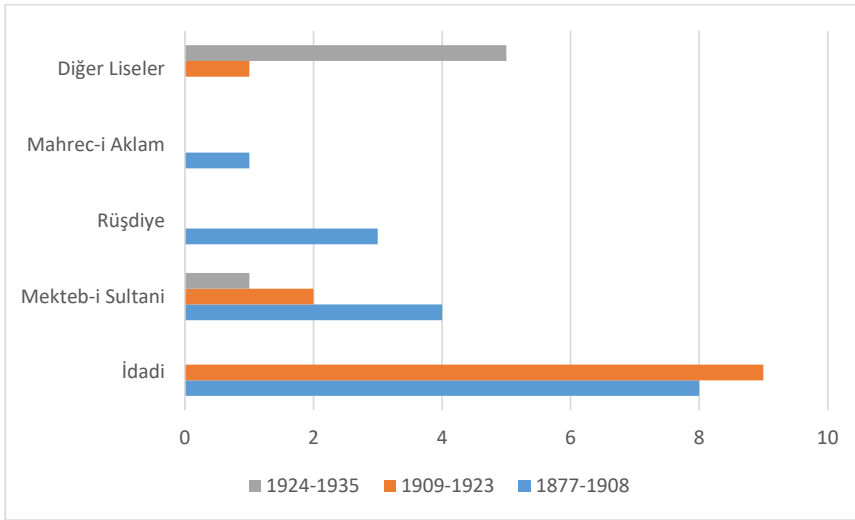
Kaynak: Veriler tarafımızca işlenerek grafik haline getirilmiştir.

Yukarıdaki şekle göre sicill-i ahval kaydı incelenen 1877-1908 yılları arasında mezun olan diplomatlardan altısı babalarının sadrazam, müsteşar, kadı ve mahkeme reisi azası gibi üst düzey devlet idari görevlerinde bürokrat olarak çalıştığı bilgisini vermiştir. Geriye kalanlardan ise beşi tüccar, ikisi mahkeme azası ve duyun-u umumiye muhasebecisi olmak üzere memur, biri asker ve biri de eşraftan olan bir babaya sahip olduğunu belirtmiştir. Biri ise babasının mesleği hakkında bilgi vermemiştir. İncelediğimiz bu dönem sefirlerinin arasında, üst düzey bürokrat ya da devlet memuru olarak görev yapmış babaların fazlalığı, kariyerini devlet hizmetinde tamamlayan bir babanın oğluna yaptığı yönlendirme ve tavsiyelerin ya da çocuklarına sağlayabildikleri nitelikli eğitimin, çocuklarının diplomat olarak yetişmesinde etkisi olduğunu düşündürmektedir. Örneğin, Mekteb-i Mülkiye'den 1883'te mezun olan Mustafa Şekib Bey'in babası sadrazam Arifi Paşa'dır.⁴⁰ Mekteb-i Mülkiye'den 1882'de mezun olan İbrahim Hakkı Paşa'nın babası ise şehremaneti meclis reisidir. Bunun gibi üst düzey bürokratik pozisyonlarda çalışan babalar çocuklarına diplomatik hizmete giden yolda gereken nitelikli eğitimi sağlayabilmişlerdir. Mülkiye'den 1909-1923 arasında mezun olan on iki kişilik ikinci grup diplomattan ise altısı bürokrat, ikisi asker, biri tüccar, biri çiftçi ve biri ulema olan bir babaya sahip olduğunu söylerken biri babasının mesleği hakkında bilgi vermemiştir. 1877-1908 dönemlerinde mezun olan diplomatlarda bürokrat babalar %37'lik bir orana sahipken, 1909-1924 arasında mezun olan diplomatlarda bürokrat babalar %50'lik bir oranla ön plana çıkan meslek grubudur. Bu dönem sefirlerinin babalarının mesleklerinde çiftçi, ulema gibi farklı meslek gruplarından babaların olması da dikkat çekicidir. Örneğin, 1892 senesinde Makedonya'da dünyaya gelen Agah Aksel'in babasının çiftçi Mustafa Efendi olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Agah Aksel 1913 senesinde Mülkiye'nin yüksek kısmından mezun olmuş ve nahiye

40 BOA. HR. SAİD. 22/ 24. 25 Cemazeyilevvel 1328/ 4 Haziran 1910.

müdürü olarak başladığı mesleki kariyerinin zirvesine 1939 senesinde Stokholm'a sefir olarak atanmasıyla ulaşmıştır.⁴¹ Çiftçi bir babanın çocuğu olarak dünyaya gelen Agah Aksel'in sahip olduğu nitelikli eğitim babasının mesleği fark etmeksizin onu sefirlik gibi üst düzey bir diplomatik pozisyona taşıyabilmiştir. İncelememiz arasında yer alan, 1924-1935 arasında mezun olan altı kişilik son grup diplomatlardan ise yalnızca biri bürokrat bir babaya sahip olduğunu söylerken, biri babasının eşraftan olduğu bilgisini vermiş ve biri de memur çocuğu olduğunu söylemiştir. Üç diplomat ise baba mesleği hakkında bilgi vermemiştir. Babalarının önemli bir pozisyonda çalışmaları durumunda bunu belirtmeleri kaçınılmaz gibi görüldüğünden bilgi vermeyen üç diplomatın babalarının herhangi bir önemli pozisyonda olmadığını söyleyebiliriz. Buna göre 1877-1908 arasında mezun olan diplomatların babası çoğunlukla bürokrat ve tüccarken, 1909-1923 arasında mezun olan ikinci grup diplomatın babaları çoğunlukla bürokrat ve askerdir. 1924-1935 arasında mezun olan diplomatların babası ise belirli bir zümreye ait olmayıp bürokrat, memur, eşraf gibi farklı sosyal tabakalara mensuptur.

Diplomatların sosyal kökenlerinden başka ikinci olarak diplomatların eğitim kariyerlerine odaklanılmıştır. Buna göre incelenen otuz dört diplomat bazı istisnalar olmakla beraber idadi ya da sultanideki eğitimlerinin akabinde Mülkiye'nin yüksek kısmına devam ettikleri bilgisini vermişlerdir.

Şekil 3. Mekteb-i Mülkiye'nin yüksek kısmından önce okudukları okullar

Kaynak: Veriler tarafımızca işlenerek grafik haline getirilmiştir.

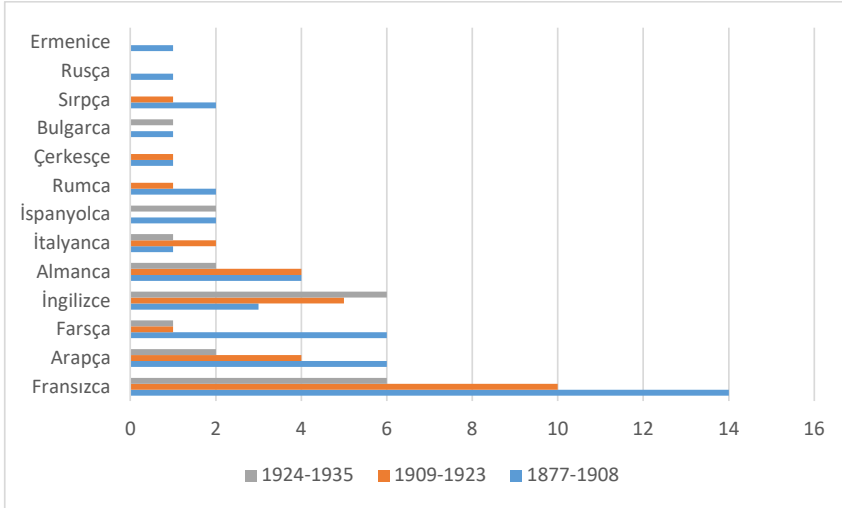
Şekle göre 1877-1908 yılları arasında Mülkiye'den mezun olan on altı kişiden sekizi Mülkiye'nin yüksek kısmından önce Mülkiye'nin idadi kısmına, dördü Mekteb-i Sultani'ye, üçü rüşdiyeye⁴² ve biri Mahrec-i Aklam'a gitmiştir. Diplomatların bu dönemde Mekteb-i Mülkiye'nin yüksek kısmına geçmeden önce okuduğu okulların bu üç okulun dışına

41 Bkz. Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin...*, c. III. s. 1599.

42 Ortaokul seviyesinde eğitim veren rüşdiyeler hakkında kapsamlı bilgi için bkz. Cemil Öztürk, "Rüşdiye", *TDV İslam Ansiklopedisi* 35, İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2008: s. 300-303.

çıkma sebebi ise 1877 tarihli Mülkiye Mektebi Nizamnamesi Esasisi'dir. Nizamnameye göre Mekteb-i Mülkiye'nin yüksek kısmına kabul edilmek için bu üç okuldan birinden mezun olma ya da bu okulların son sınıfında olma şartı getirilmiştir.⁴³ 1909-1923 yılları arasında mezun olan on iki diplomatın ise dokuzu Mülkiye'nin idadi kısmına, ikisi Mekteb-i Sultani'ye ve biri Selanik Fransız Laic Lisesi'ne gittiği bilgisini vermiştir. İncelen son grupta yer alan 1924-1935 yılları arasındaki mezunlardan ise biri Sultani'ye ve beşi diğer liselere gittiğini belirtmiştir. Son grup diplomatların bir ve ikinci grup diplomatlardan farklı olarak Mülkiye'nin idadi kısmı yerine diğer liselere devam etmesi dikkat çekicidir. Bu grup diplomatların gittikleri liseler ise Bursa Erkek Lisesi, İstanbul Erkek Lisesi, Ankara Erkek Lisesi, Konya Lisesi ve Sivas Lisesi olmak üzere çeşitlilik göstermektedir.

Diplomatların eğitim hayatlarında gittikleri okullardan başka bildikleri yabancı diller araştırılması gereken konulardan bir diğeridir. Diplomat adayları bazen gittikleri modern okullar bazen de hususi çabaları neticesinde yabancı dil bilgilerini geliştirmişlerdir. İncelediğimiz sefirler Fransızca başta olmak üzere, Arapça, Farsça, Almanca ve İngilizce gibi pek çok yabancı dili bilmektedir.

Şekil 4. Bildikleri yabancı diller

Kaynak: Veriler tarafımızca işlenerek grafik haline getirilmiştir.

Yukarıdaki şekle göre 1877-1908 arasında mezun olan on altı diplomattan on dört tanesi Fransızca bilmektedir. Ancak sicill-i ahvalinde Fransızca bildiğini belirten on dört diplomat olmakla birlikte, tamamının Fransızca bilmesine rağmen bunu sicillerinde belirtmemiş olmaları ihtimal dahilindedir. Zira kariyerinin ileriki yıllarında Bükreş, Washington ve Roma büyükelçilikleri yapan Hüseyin Kazım Fransızcadan tercüme ettiği *İlm-i Usul-i Maliye* isimli bir esere sahip olmasına rağmen sicill-i ahval kaydında Fransızca

⁴³ Bkz. BOA. A. DVN. MKL. 15/ 1. 8 Safer 1294. 22 Şubat 1877. Mülkiye Mektebi Nizamname-i Esasisi. "Mekteb-i Sultani'den (Galatasaray'dan) mezun bulunanlar veya eski Mülkiye Mektebi'nin idadi kısmında veya Mekteb-i Aklâm'da öğrenci olanlar veya Mekteb-i Sultaninin son sınıfına geçenler veya son sınıf derslerinden hâriçten girip sınav kazananlar kabul edileceklerdir."

bildiği bilgisini vermemiştir. Özellikle diplomasi dili olan Fransızca bilmenin diplomat olmak için temel kriterlerden olduğu 19. yüzyılda, Fransızca bildiğini belirtmeyen iki sefirin örneklem grubumuzda yer alması, Hüseyin Kazım örneğinden de anlaşılacağı üzere diplomatların en temel yabancı dil olan Fransızca'yı bildiklerini söyleme gereği duymamış olma olasılığından kaynaklanabilir. Ayrıca bu dönem diplomatlarından altısı Arapça ve altısı Farsça, dördü Almanca, üçü İngilizce, ikisi İspanyolca, ikisi Sırpça, ikisi Rumca, biri İtalyanca, biri Bulgarca, biri Rusça, biri Ermenice ve biri Çerkesçe bildiğini söylemiştir. Bu bakımdan ilk grup diplomatlarının yabancı dil bilgileri konusunda öne çıkan birinci özelliği Fransızca öğrenmenin bir anlamda kaçınılmaz olmasıdır. İkinci olarak Arapça ve Farsça bilen mezun sayısının fazla olması dikkat çekicidir. Ancak 19. yüzyıla kadar bürokratik kadrolara atanmak isteyenlerin bilmesi zorunlu olan Arapça ve Farsça (elsine-i selase: Arapça, Farsça ve Türkçe)'yi bilme oranlarının yüksek olması olağan bir durumdur. Üçüncü olarak İngilizce, İtalyanca ve Almanca gibi Avrupa dillerini bilen diplomatların varlığı, bu diplomatların o bölgelerde yaşamış olmaları ya da kişisel eğilimleri neticesinde o dilleri bilme arzularından kaynaklanabilir. Ayrıca bu dönem diplomatları arasında Almanca, İngilizce gibi Avrupa dillerinden başka Sırpça, Bulgarca ve Rusça gibi Slav dillerini bilen diplomatların olması dikkat çekici bir durumdur. Rumca, Ermenice ve Bulgarca'yı bilen diplomatların olması ise 1900 senesinden itibaren bu dillerin Mülkiye müfredatına eklenmesiyle ilgili bir durumdur.⁴⁴ Son olarak Çerkesçe bildiğini söyleyen Mehmed Şemsüddin Paşa, Kafkas göçmeni olup anadili olarak Çerkesçeyi bilmektedir.

1908-1923 arasında Mülkiye'den mezun olan diplomat grubunda ise onuu Fransızca, beşi İngilizce, dördü Arapça, dördü Almanca, ikisi İtalyanca, biri Farsça, biri Rumca, biri Çerkesçe ve biri Sırpça bilmektedir. Bu dönem diplomatlarında da yine Fransızca en yaygın olarak bilinen yabancı dil olma özelliğini korumaktadır. Ayrıca bu grupta yer alan iki diplomatın bildikleri yabancı dil bilgisine erişilememiştir. Bu sebeple grupta yer alan on iki kişiden onunun Fransızca bildiğini söylemesi kalan iki kişinin Fransızca bilmediği anlamını taşımamaktadır. Bu grubun yabancı dil bilgileri konusunda öne çıkan diğer bir konu Arapçanın önemidir. 1909-1923 mezunları arasında yer alan dört diplomatın Arapça biliyor olması bu dönemde de Arapçanın etkisini devam ettirdiğini göstermektedir. Ancak bu dönemde 1877-1908 arasındaki dönemle kıyaslandığında Farsça bilen diplomat sayısının azaldığı görülmektedir.

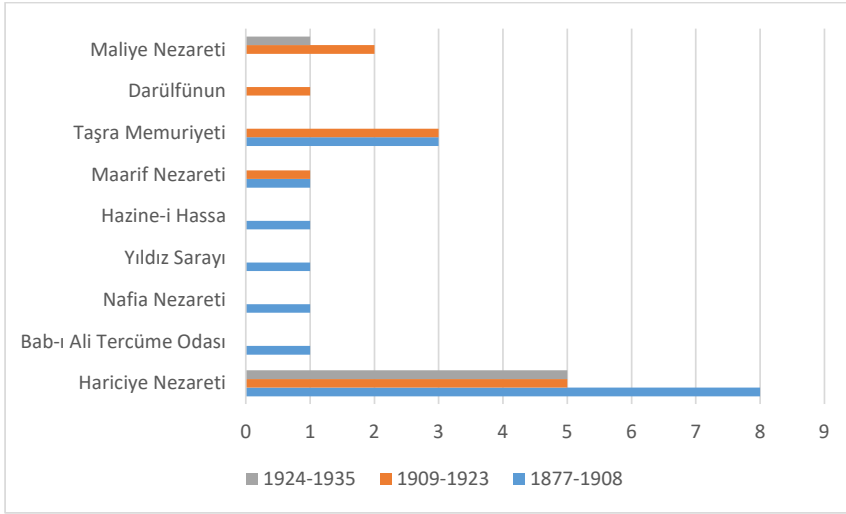
Son olarak, 1924-1935 yılları arasında mezun olan altı diplomatın tamamının Fransızca ve İngilizce bildiği bilgisine ulaşılmıştır. Ayrıca diplomatların ikisi Almanca, ikisi İspanyolca, ikisi Arapça, biri Farsça, biri İtalyanca ve biri Bulgarca bilmektedir. Bu anlamda incelenen son grup diplomatlarının öne çıkan özelliği Fransızca 'ya ilaveten hepsinin İngilizce biliyor olmasıdır.

İncelenen diplomatlar içerisinde en çok yabancı dil bilen diplomat ise 1882'de Mülkiye'nin yüksek kısmından mezun olduktan sonra 1908'de Roma sefiri olarak atanan ve kariyerinin zirvesine ulaştığı 1910 senesinde sadrazam olan İbrahim Hakkı Paşa'dır. Paşa, sadrazam olduktan sonra *Sabah* gazetesinde yayınlanan sicil-i ahval kaydında

44 1900 senesinde Mekteb-i Mülkiye'nin müfredatına eklenen en önemli derslerden biri de elsine-i erbaa (Arapça, Ermenice, Rumca ve Bulgarca) idi. Mekteb-i Mülkiye'de birinci sınıftan itibaren bu dört dil zorunlu olarak okutulmaktaydı. Bkz. Zafer Toprak, "Mekteb-i Mülkiye, "İlm-i Akvâm ve "Antropolojiya"", *Toplumsal Tarih* 224, Ağustos 2012, s. 23; Toprak, "Mekteb-i Mülkiye, Türkiye'de Sosyal ve Beşeri Bilimlerin Gelişimi", s. 10.

Fransızca, Arapça, Farsça, İngilizce, Almanca ve İtalyanca olmak üzere toplam altı tane yabancı dil bildiğini söylemiştir.⁴⁵ İbrahim Hakkı Paşa'dan sonra en çok yabancı dil bilgisine sahip olan diplomat Fransızca, İngilizce, İtalyanca, İspanyolca ve Almanca olmak üzere beş yabancı dil bildiği bilgisini veren ve Mülkiye'den 1935 senesinde mezun olan Namık Kemal Yolga'dır.⁴⁶

Bu makalede incelenen son konu ise örneklem grubumuzun mesleki kariyeridir. Buna göre, Mekteb-i Mülkiye'den mezun olup kariyerinin sonraki döneminde sefir olarak çalışan diplomatların mesleki kariyerleri ve atamalarındaki hiyerarşiyi anlamak için ilk atanma birimleri ve konuları ve sonrasındaki terfi süreci bu çalışma kapsamına dahil edilmiştir.

Şekil 5. Diplomatların ilk atanma birimleri

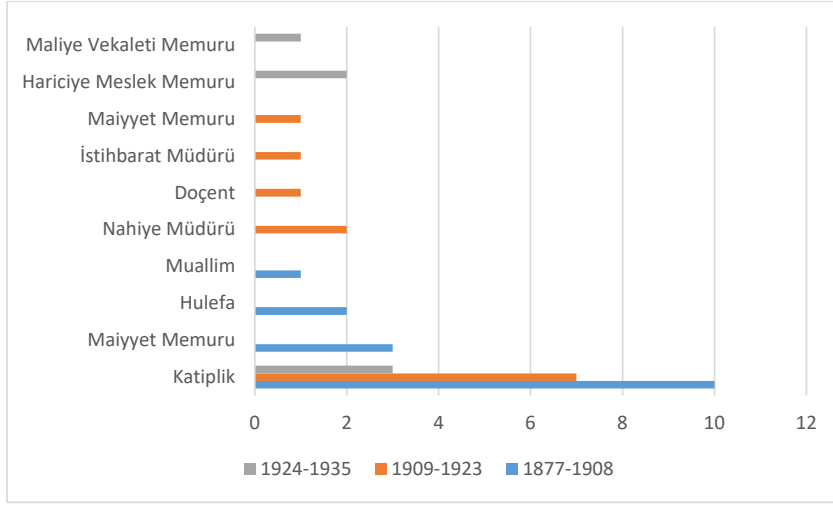
Kaynak: Veriler tarafımızca işlenerek grafik haline getirilmiştir.

Diplomatların ilk atanma birimlerinin incelendiği bu tabloya göre 1877-1908 arasında mezun olan diplomatlarından sekizi Hariciye Nezareti'nde, üçü taşradaki herhangi bir memuriyette, biri Bab-ı Ali Tercüme Odası'nda, biri Nafia Nezareti'nde, biri Yıldız Sarayı'nda, biri Hazine-i Hassa'da meslek hayatına giriş yapmıştır. 1909-1923 arasında mezun olan diplomatların ilk atanma birimleri ise beşi Hariciye Nezareti, üçü taşra memuriyeti, ikisi Maliye Nezareti, biri Maarif Nezareti ve biri Darülfünun şeklindedir. 1924-1935 arasında mezun olanlar arasında yer alan diplomatlardan ise beşi Hariciye Nezareti'nde ve biri Maliye Nezareti'nde işe başlamıştır. Buna göre her dönemde Hariciye Nezareti diplomatların ilk atanma birimi olarak birinci sırada yer almakla birlikte son dönemde %83'lük bir oranla ön plana çıkmaktadır.

⁴⁵ *Sabah Gazetesi*, 21 Zilhicce 1327/ 3 Ocak 1910.

⁴⁶ Namık Kemal Yolga'nın sicil-i ahval kaydı için bkz. Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin...*, c. III. s. 2208-2209.

Üç Devirde Mülkiyeli Sefirler: Mesleki Donanımın Oluşumu

Şekil 6. Diplomatların ilk atanma konumları

Kaynak: Veriler tarafımızca işlenerek grafik haline getirilmiştir.

1877-1908 arasında mezun olan diplomatların atandıkları birimlerdeki konumları ise onu kâtip, üçü maiyyet memuru, ikisi hulefa ve biri muallimdir. 1909-1923 arasında mezun olan diplomatlardan ise yedisi kâtip, ikisi nahiye müdürü, biri doçent, biri istihbarat memuru ve biri maiyyet memuru olarak göreve başlamıştır. 1924-1935 arasında mezun olan diplomatlardan ise üçü kâtip, ikisi Hariciye meslek memuru ve biri maliye vekaleti memuru olarak devlet hizmetine giriş yapmıştır. Buna göre incelenen diplomatların öne çıkan özelliği her dönem mezunu diplomatlarının atandıkları ilk pozisyonun çoğunlukla kâtiplik olmasıdır.

Ayrıca incelenen otuz dört diplomattan otuz tanesi Mekteb-i Mülkiye'den mezun olduğu sene belirtilen birimlerden birinde çalışmaya başlamışlardır. Yani herhangi bir bekleme evreleri olmamıştır. Geriye kalan dört diplomatın ise üçü Mülkiye'den mezun olduktan sonra başka okullarda eğitimlerine devam ettikleri için ve biri de askerlik hizmeti yaptığı için hemen atanmamıştır. Buna göre Tefvik Kamil Koperler, 1908'de Mülkiye'den mezun olduktan sonra 1911'de Paris Hukuk Fakültesi'ne gitmiş ve 1913'te yurda dönüp devletin idari makamlarından birine atanmıştır.⁴⁷ Ali Muzaffer Göker ise 1909'da Mülkiye'den mezun olduktan sonra yurt dışı eğitimi için girdiği sınavı kazanınca Paris'te Ecole libre Des'de eğitim almaya gitmiştir.⁴⁸ 1912'de buradaki eğitimini tamamlayıp döndükten sonra İstanbul Darülfünun'un da tarih doçenti olarak göreve başlamıştır.⁴⁹ Fuad Bayramoğlu ise 1935'te Mülkiye'den mezun olmuş ancak hemen çalışmaya başlamayıp 1937'de lisan öğrenmek için kendi imkanlarıyla Paris'e gitmiştir. Ancak orada doktora eğitimine devam ederken ikinci Dünya Savaşı çıkınca tezini savunmadan yurda

47 Bkz. Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin...*, c. III. s. 1179-1180.

48 Bkz. Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin...*, c. III. s. 1249-1251.

49 Meltem Begüm Saatçi Ata, "Müdürlükten Büyükelçiliğe Bir Yakınçağ Tarihi Uzmanı Ali Muzaffer Göker," *CTAD* 12/ 23, Bahar 2016, s. 217.

dönmüştür.⁵⁰ Namık Kemal Yolga ise 1935 senesinde mezun olduktan sonra ertesi yıl askere gitmiş ve 1937'de askerden dönünce Hariciye Nezareti'nde meslek memurluğunda göreve başlayabilmiştir.⁵¹

Diplomatların sefirliğe giden yolda geçirdiği süre ise hayli uzundur. Bu süre 1877-1908 arası dönem için ortalama yirmi iki, 1909-1923 arası dönem için yirmi sekiz ve 1924-1935 arası dönem için yirmi beştir. En kısıtı on üç⁵² ve en uzun yirmi altı⁵³ sene olmak üzere, Mülkiye'den mezun olduktan sonra diplomatların sefir olmak için geçirdiği ortalama süre yirmi bir senedir. Diplomatlar mezun olduktan sonra sefir olmak için çok uzun yıllar çalışmış ve gerekli mesleki tecrübeyi kazandıktan, belirli bir niteliğe kavuştuktan sonra sefir olarak atanabilmişlerdir. Sefir olmadan önce izledikleri kariyer çizgisi ise genellikle Mekteb-i Mülkiye Nizamnamesi'ne uygun olarak üçüncü kâtiplik, ikinci kâtiplik, başkâtiplik ve akabinde sefirlik olarak ilerlemiştir.⁵⁴

Ayrıca, incelenen otuz dört diplomattan on ikisi basılı eserleri olduğu bilgisini vermiştir. Buna göre 1877-1908 arasında mezun olan diplomatlardan altısı, 1909-1923 arasında mezun olan diplomatlardan beşi ve 1924-1935 arasında mezun olan diplomatlardan da biri en az bir tane basılı eseri olduğunu söylemiştir. Örneğin Mehmed Fuad Carım'ın tercüme ve telif olmak üzere tarih, biyografi ve daha birçok alanda çok fazla eser kaleme alan oldukça velut bir yazar olduğu bilinmektedir.⁵⁵ Ayrıca diplomatlar yazdıkları bu eserler dolayısıyla kimi zaman çeşitli rütbe ve nişanlarla da ödüllendirilmiştir. Örneğin Hüseyin Kazım Bey *İlm-i Usul-i Maliye* adlı Fransızcadan tercüme ettiği kitabını 1880'de Sultan II. Abdülhamid'e takdim etmiştir.⁵⁶ Hüseyin Kazım Bey henüz Şura-yı Devlet mülazımı iken tercüme ettiği bu eserin beğeni toplaması üzerine rütbe-i rabia ile ödüllendirilmiştir.⁵⁷

SONUÇ

19. yüzyılın başlarında atanan elçiler medrese gibi geleneksel eğitimin verildiği kurumlardan ya da medreseye gitmese bile kişisel uğraşlarıyla geleneksel eğitim sistemine uygun olarak kendilerini yetiştirmiş kişiler arasından seçilirken, 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren atanan elçiler, Tanzimat sonrası yeni kurulan modern okullarda okuyan kişiler arasından seçilmeye başlamıştır. Son dönem diplomatları modern okullarda aldıkları eğitim ve mesleki tecrübeleri neticesinde daha profesyonel diplomatik faaliyetler

50 Bkz. Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin...*, c. III, s. 2167-2169.

51 Bkz. Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin...*, c. III, s. 2208-2209.

52 Bkz. Mehmet Rifat Paşa. 1882'de Mülkiye'den mezun olan Mehmet Rifat Paşa Bab-ı Ali Tercüme Odası'nda kâtip olarak devlet hizmetine giriş yapmış ve şehbenderlik, müsteşarlık gibi vazifelerinin akabinde 1895 senesinde Berlin'e sefir olarak atanmıştır. İsmail Nebil Batı ise 1911'de mezun olduktan sonra Maliye Nezareti'nde kâtip olarak başladığı meslek hayatına farklı nezaretlerde başkâtiplik göreviyle devam etmiş ve 1924 senesinde Atina'ya maslahatgüzar olarak atanmıştır.

53 Bkz. Mehmed Nurullah Korkud. Mehmed Nurullah Korkud 1911'de Mülkiye'den mezun olduktan sonra Manastır maiyet memuru olarak devlet hizmetine dahil olmuştur. Hariciye Nezareti'nde başkâtiplik ve başkonsolosluk gibi vazifelerden sonra 35 yıllık süre sonunda 1946 yılında Sofya'ya maslahatgüzar olarak görevlendirilmiştir.

54 Bkz. Şemseddin Paşa-Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin...*, c. III, s. 83; Mustafa Şekib Bey- BOA. HR. SAİD. 22/ 24. 25 Cemazeyilevvel 1328/ 4 Haziran 1910; Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin...*, c. III, s. 161; Rumbeyoğlu Fahreddin Reşad Amid Emiri- Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin...*, c. III, s. 275-276.

55 Mehmed Fuad Carım'ın yazmış olduğu eserlerin künyesi için bkz. Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin...*, c. III, s. 1557-1558.

56 BOA. Y. MTV. 3/ 37. 21 Rabiulevvel 1297/ 3 Mart 1880.

57 BOA. İ. DH. 1295/ 101843. 25 Rabiulevvel 1297/ 7 Mart 1880; BOA. İ. DH. 799/ 64790. 27 Rabiulevvel 1297/ 9 Mart 1880.

yürütebilmiştir. Osmanlı son döneminde ve erken cumhuriyet döneminde diplomatların profilinde yaşanan profesyonel değişim ve dönüşümü görmeyi hedefleyen bu çalışma, Mekteb-i Mülkiye'den 1877-1935 yılları arasında mezun olup kariyerinin sonraki döneminde sefir olan diplomatlar, Mülkiye'nin yaşadığı dönüşüm göz önüne alınarak 1877-1908, 1909-1923 ve 1924-1935 olmak üzere üç döneme ayrılarak incelenmiştir. Bu üç dönem için ele alınan sefirlerin diplomatik kariyerlerine girişlerinden sefir oluncaya kadar takip ettikleri eğitim ve mesleki kariyer yolculuklarının bütüncül biçimde ve karşılaştırmalı olarak incelenmesi hem devletin 19. yüzyılda yaşadığı kurumsallaşma düzeyini hem de 19. yüzyıldaki bu kurumsallığın erken cumhuriyet döneminde olan devamlılık ve farklılık unsurlarını görebilmek adına mütevazı bir katkıda bulunmaktadır.

Bu makalede Mekteb-i Mülkiye'den mezun olmuş ve kariyerinin sonraki döneminde sefir olarak çalışmış örneklem grup, doğum yerleri ve babalarının mesleklerinin incelenmesi suretiyle sosyal kökenleri, sahip oldukları eğitim ve bildikleri yabancı dillerin araştırılmasıyla eğitim kariyerleri, son olarak da ilk atanma pozisyonları ve terfileri bakımından araştırılmasıyla mesleki kariyerleri açısından analiz edilmiştir. Buna göre, Sosyal köken açısından yaptığımız analizde 1877-1908 ve 1909-1923 yılları arasında Mülkiye'den mezun olan sefirlerin doğum yeri olarak İstanbul ön plana çıkarken, 1924-1935 arasında mezun olan diplomatların çoğunlukla Anadolu ya da Rumeli doğumlu oldukları görülmüştür. Buna göre 1924 öncesinde İstanbul doğumlu diplomatların nitelikli eğitime kavuşmasının daha kolay olduğunu söylemek mümkündür. 1924 sonrasında ise diplomat adayları farklı şehirlerde doğmuş olsalar da kurumsal ve nitelikli bir eğitime sahip olmak gayesiyle İstanbul'a eğitim almaya gelebilmişlerdir.

İkinci olarak 1877-1908 ve 1909-1923 yılları arasındaki memurların babalarının genellikle üst düzey memuriyetlerde bulunmuş kişiler ya da ticaretle uğraşan varlıklı aileler oldukları görülmüştür. Ancak 1909-1923 arası dönemde mezun olan sefirler arasında çiftçi bir ailenin çocuğu olduğu bilgisini veren diplomatlar da vardır. 1924 sonrasında ise önceki dönemlerdeki gibi bir elitlik durumu söz konusu olmayıp diplomatların memur çocuğu olduğu tespit edilmiştir. Ancak bu makale 1877-1908 ve 1909-1923 yılları arasında Mülkiye'den mezun olup sonraki yıllarda Osmanlı diplomasisinde görev yapan üst düzey memurların ya da varlıklı ailelerin çocuklarının yine bürokratik kadrolarda yer almalarını adam kayırmacı ve seçkinci yaklaşımla ilişkilendirmekten ziyade, üst zümreye mensup ailelerin sahip oldukları imkanlar nedeniyle çocuklarına nitelikli eğitim almalarını sağladığı ve bunun sonucunda da kendileri gibi çocuklarının da mesleki kariyerlerinde üst düzey görevler üstlenebilmelerine dayandırmıştır. Diğer bir deyişle, sosyal statü sahip olunan nitelikli eğitimle birleştiğinde Osmanlı'nın diplomatik hiyerarşisinde üst sıralarda yer almak kolaylaşmıştır. İncelenen 1924-1935 arası dönemde ise üst zümreye mensup olmayan ailelerin çocukları da Mülkiye'de eğitim görme olanağına sahip olmuş ve sefir olmak için gereken donanımı kazanabilmiştir. Bu durum bu dönemde Anadolu ve Rumeli doğumlu diplomatların nitelikli eğitime ulaşmasının daha kolay hale geldiğini, örneğin çiftçi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen bir kişinin Mülkiye'de yüksek öğrenim görüp mesleki kariyerinin zirvesinde sefirliğe kadar yükselebilmelerini mümkün kıldığını göstermektedir. Özetle, her dönemde diplomatların sosyal kökeni ve sosyo-ekonomik durumu fark etmeksizin nitelikli bir eğitime sahip olmaları durumunda üst düzey diplomatik pozisyonlara atanabildikleri görülmüştür.

Diplomatların bildikleri yabancı dil konusunda üç dönem için de öne çıkan özellik ise Fransızca bilmenin mesleki kariyerleri açısından önemidir. İncelememizde Fransızca bilmek diplomatik kadrolara atanmakta ve terfilerde her dönem önemini korumuştur. Fransızcadan başka, 1877-1908 arasında mezun olan diplomatlarda Arapça ve Farsçanın yaygın olarak bilinmesi, bu dönemde modern mekteplerde İslamî bilimlerin de öğretilmeye devam etmesi sebebiyle olağan bir durumdur. 1909-1923 arası dönemde de Arapça ve Farsça bilen diplomatlar olmakla birlikte Batı dillerini bilen diplomatların sayısının artmaya başladığı görülmüştür. 1924-1935 arası dönemde ise İngilizce, Almanca ve İspanyolca gibi Batı dillerine olan eğilim artmıştır. Ayrıca üç dönemde de Rumca, Bulgarca, Ermenice ve Sırpça gibi çeşitli dilleri bilen diplomatların varlığı görülmüştür. Bu dilleri bilmeleri Mekteb-i Mülkiye'nin müfredatı kapsamında öğrenmiş olmalarından kaynaklanabilir. Çerkesçe gibi yerel dilleri bilen diplomatların varlığı ise tamamen sosyal kökenleriyle ilgili -orada doğmuş, büyümüş ya da yaşamış- bir durumdur.

Sonuç olarak Mekteb-i Mülkiye'den mezun olduktan sonra sefir olarak atanan diplomatlar ele alınan üç dönemde de ehliyet ve liyakatleriyle ön plana çıkmışlardır. Ayrıca diplomatların belirli bir hiyerarşi içinde terfi ettirildikleri gözlemlenmiştir. Bu anlamda, üç dönemde de diplomat adaylarının sahip oldukları nitelikli eğitim, üst düzey diplomatik pozisyonlara atanabilmek için önemli bir merdiven olmuştur. Ayrıca diplomatların sahip olduğu modern ve nitelikli eğitimden başka, sicill-i ahvallerinde yer alan diğer özlük bilgileri de 19. yüzyıl boyunca kurumsallaşma çabası içerisinde olan ve modern devlet tanımlamasına uygun biçimde yapısal reformlarda bulunan devletin, diplomasi ve bürokrasi alanında yaşadığı kurumsallaşma ve profesyonelleşme çabalarının yüzyıl sonunda önemli ölçüde başarıya ulaştığını ve bu çabanın Cumhuriyet sonrası dönemde de devam ettiğini desteklemiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) Sadaret Mukavelenameler (A. DVN. MKL.)

BOA. A. DVN. MKL. 74/ 32, 29 Cemaziyevvel 1275 / 4 Ocak 1859. 'Mekteb-i Mülkiye Nizamnamesi'

BOA. A. DVN. MKL. 15/ 1, 8 Safer 1294. 22 Şubat 1877. 'Mülkiye Mektebi Nizamname-i Esasisi'

Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO.)

BOA. BEO. 720/ 53946. 7 Recep 1313/ 24 Aralık 1895.

Dahiliye. Defterler (DH. SAİDd.)

BOA. DH. SAİDd. 10/ 223. 29 Zilhicce 1281/ 25 Mayıs 1865.

BOA. DH. SAİDd. 42/ 175. 29 Zilhicce 1284/ 22 Nisan 1868.

BOA. DH. SAİDd. 101/ 357. 29 Zilhicce 1290/ 17 Şubat 1874.

Fotoğraflar. (FTG.f.)

BOA. FTG.f. 700.

Hazine-i Hassa. İradeler (HH. İ.)

BOA. HH. İ. 103/ 25. 24 Rabiulevvel 1314/ 2 Eylül 1896.

Hariciye Nezareti. Sicill-i Ahval İdare-i Umumiyyesi Müdiriyeti. (HR. SAİD.)

BOA. HR. SAİD. 15/ 34. 15 Cemazeyilevvel 1325/ 24 Haziran 1907.

BOA. HR. SAİD. 22/ 24. 25 Cemazeyilevvel 1328/ 4 Haziran 1910.

BOA. HR. SAİD. 22/ 26. 24 Recep 1328/ 1 Ağustos 1910.

Hariciye Nezareti. Tahrirat. (HR. TH.)

BOA. HR. TH. 75/ 40. 21 Zilhicce 1304/ 10 Eylül 1887.

İrade Dahiliye (İ.DH.)

BOA. İ. DH. 1295/ 101843. 25 Rabiulevvel 1297/ 7 Mart 1880.

BOA. İ. DH. 799/ 64790. 27 Rabiulevvel 1297/ 9 Mart 1880.

İrade Hariciye (İ. HR.)

BOA. İ. HR. 349/ 56. 5 Recep 1313/ 22 Aralık 1895.

BOA. İ. HR. 418/ 15. 19 Cemazeyilahir 1327/ 8 Temmuz 1909.

Maarif Nezareti. Mektubi Kalemi. (MF. MKT.)

BOA. MF. MKT. 333/ 29. 7 Rabiulahir 1314/ 15 Eylül 1896.

Yıldız. Mütenevvi Maruzat (Y. MTV.)

BOA. Y. MTV. 3/ 37. 21 Rabiulevvel 1297/ 3 Mart 1880.

Sürelili Yayınlar

Sabah Gazetesi, 21 Zilhicce 1327/ 3 Ocak 1910.

Basılı Eserler

Akyıldız, Ali (2019), “Mekteb-i Maarif-i Adliyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi* Ek 2, Ankara: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, s. 236-238.

Babaoğlu, Resul (2020), *Mülkiye Mektebi (1859-1960)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Bektaş, Erhan (2021), “Modernleşme Sürecinde Mesleki Dönüşüm: Medreseden Mülkiye’ye”, Orhan Çelik, Can Umut Çiner, Abdullah Peker (ed.) *Türkiye’nin Modernleşme Süreci ve Mekteb-i Mülkiye* içinde, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, s. 583-594.

Berkes, Niyazi (1973), *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Beydilli, Kemal (2009), “Sefâretnâme”, *TDV İslam Ansiklopedisi* 36, İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, s. 288-289.

Bouquet, Olivier (2016), *Sultanın Paşaları: Osmanlı Devlet Ricalı Hakkında Bir Deneme (1839-1909)*, çev. Devrim Çetinkasap, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Çankaya, Ali (1968), *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Ankara: Mars Matbaası.

Çetinsaya, Gökhan (2014), “Kalemiye’den Mülkiye’ye Tanzimat Zihniyeti,” ed. Mehmet Ö. Alkan, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce, Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 54-71.

- Davison, Roderic (1994- 1995), "On Dokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Reformlarına Araç Olarak Fransız Dili", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, çev. Çiğdem Erkal İpek, c. II. S. 4-5, s. 171-188.
- Dokuyan, Sabit (2016), "Soyadı Kanunu ve Kanunun Uygulanma Süreci," *Tarih İncelemeleri Dergisi XXXI/ 1*, 129-166.
- Findley, Carter Vaughn (1972), "The Foundation of the Ottoman Foreign Ministry", *International Journal of Middle East Studies* 3, s. 388-416.
- _____ (1980), *Bureaucratic Reform in the Ottoman Empire: The Sublime Porte, 1789-1922*, New Jersey: Princeton University Press.
- _____ (1989), *Ottoman Civil Officialdom*, Princeton: Princeton University Press.
- Günce, Şuheda (Nisan 2020), "Osmanlı Devleti'nde İlk Daimi Elçilikler ve Diplomasiye Olan Etkileri," *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 6/ 10, s. 101-114.
- İnalçık, Halil (1992), "Some Remarks on the Ottoman Turkey's Modernization Process", International Symposium on "Science and Technology Transfer from the West to the Muslim World from the Renaissance to the Beginning of the XXth Century, (İstanbul, 2-4 September 1987)," Ekmeleddin İhsanoğlu (ed.), İstanbul: Research Center for Islamic History, Art, and Culture (IRCICA).
- İpşirli, Mehmet (1995), "Elçi", *TDV İslam Ansiklopedisi* 11, İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, s. 3-15.
- _____ (1995), "Enderun", *TDV İslam Ansiklopedisi* 11, İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, s. 185-87.
- _____ (2003), "Medrese", *TDV İslam Ansiklopedisi* 28, Ankara: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, s. 327-33.
- _____ (2003), "Medreset'ül-Kudat", *TDV İslam Ansiklopedisi* 28, Ankara: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, s. 343-44.
- Kuneralp, Sinan (1997), "Tanzimat Sonrası Osmanlı Sefirleri", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç* içinde, İsmail Soysal (ed.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kuran, Ercümen (1968), *Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri, 1793-1821*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- _____ (2010), "Türkiye'nin Batılılaşmasında Daimî Elçiliklerin Rolü", *Türk Tarih Kongresi VI: Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Lewis, Bernard (1961), *The Emergence of Modern Turkey*, London: Oxford University Press.
- Naff, Thomas (1985), "The Ottoman Empire and The European States System", ed. Hedley Bull ve Adam
- Watson, *The Expansion of International Society* içinde, Oxford: Clarendon Press, s. 143-170.
- Nicolson, Harold George (1939), *Diplomacy*, Oxford: T. Butterworth Press.

- Özcan, Abdülkadir (2007), "Paşa", *TDV İslam Ansiklopedisi* 34, İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, s. 182-183.
- Öztürk, Cemil (2008), "Rüşdiye", *TDV İslam Ansiklopedisi* 35, İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, s. 300-303.
- Saatçi Ata, Meltem Begüm (Bahar 2016), "Müdürlükten Büyükelçiliğe Bir Yakınçağ Tarihi Uzmanı Ali Muzaffer Göker," *CTAD* 12/ 23, s. 213-248.
- Stone, Lawrence (Winter 1971), "Prosopography," *Daedalus* 100, 1, Historical Studies Today, s. 46-79.
- Szyliowicz, Joseph S. (1971) "Elite Recruitment in Turkey: The Role of Mülkiye", *World Politics* 23/ 3, s. 371-398.
- Timur, Taner (2009), *Modernleşme ve Özgürlük Kavgası Mekteb-i Mülkiye 1859-1923, Toplumsal Tarih* 192, s. 30-51.
- Toprak, Zafer (Ağustos 2012), "Mekteb-i Mülkiye, "İlm-i Akvâm ve "Antropolojiya"", *Toplumsal Tarih* 224, s. 22-35.
- _____ (2021), "Mekteb-i Mülkiye ve Türkiye'de Sosyal ve Beşeri Bilimlerin Gelişimi", *Orhan Çelik, Can Umut Çiner, Abdullah Peker (ed.) Türkiye'nin Modernleşme Süreci ve Mekteb-i Mülkiye içinde*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, s. 5-44.
- Weber, Max (1978), *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. ed. Guenther Roth ve Claus Wittich, çev. Ephraim Fischhoff, Berkeley: University of California Press.
- _____ (2014), *Bürokrasi ve Otorite*, çev. Bahadır Akın, Ankara: Adres Yayınları.
- Yalçinkaya, Mehmet Alaaddin (2010), *The First Permanent Ottoman Embassy in Europe-The Embassy of Yusuf Agah Efendi to London (1793-1797)*, İstanbul: The Isis Press.
- _____ (Ağustos 1996), "Osmanlı Devleti'nin Yeniden Yapılanması Çalışmalarında İlk İkamet Elçisinin Rolü," *Toplumsal Tarih* 32, s. 45-53.
- Yavuz, Resul (2019), "Modernleşme Döneminde Osmanlı Diplomasisinde Görülen Gelişmeler ve Bunun Osmanlı Hariciye Teşkilatı Üzerindeki Etkileri," *Belgi* 18, s. 1625-1649.

EK 1: İncelenen Diplomatların Listesi

	Mülkiye'den Mezun Olunan Sene	Sefir Olunan Sene	İlk Kez Sefir Olunan Yer
Mehmed Şemsüddin Paşa	1879	1896	Tahran
Hüseyin Kazım Bey	1879	1895	Bükreş
Mehmed Rifat Paşa	1882	1895	Berlin
İbrahim Hakkı Paşa	1882	1908	Roma
Mustafa Şekib Bey	1883	1909	Stokholm
Rumbeyoğlu Fahreddin Reşad Bey	1887	1912	Çetine
Mehmed Emin Yeniçay	1887	1912	Tahran
İbrahim Refik Birgen	1888	1909	Sofya
Ahmed Muhtar Bey	1890	1911	Atina
Tahir Lütüfî Togay	1893	1925	Tiran
Mehmed Ziyaeddin Kızıltan	1898	1927	
Ahmed Münir Erhan	1902	1922	Kabil
Aziz Zekai Apaydın	1903	1924	Londra
Mehmed Esad Atuner	1906	1924	Lahey
Hasan Vasfi Mentеш	1907	1936	Bern
Tevfik Kamil Koperler	1908	1931	Sofya
Ali Muzaffer Göker	1909	1944	Tokyo
İsmail Nebil Batı	1911	1924	Atina
Ahmed Lütfullah	1911		Cidde
Mehmed Nurullah Korkud	1911	1946	Sofya
Hasan Basri Lostar	1912	1945	Brüksel ve Lüksemburg
Numan Tahir Seymen	1912	1946	Viyana
İsmail Abdulahad Aksin	1912	1935	Lahey
Mehmed Fuad Carım	1913	1945	Cidde
Agah Aksel	1913	1939	Stokholm
Ahmed Cevad Üstün	1913	1934	Viyana
Cemal Edhem Yeşil	1921	1951	Kabil
Süleyman Cevdet Dülger	1921	1953	Stokholm
Burhan Işın	1928	1960	Budapeşte
Abdulahad Birden	1929	1952	Karaçi
Rifat Ayanlar	1934	1960	Tel-Aviv
Cemal Arsal	1935	1963	Cidde
Fuad Bayramoğlu	1935	1959	Bağdad
Namık Kemal Yolga	1935	1963	Roma